

Марина Влаисављевић

ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК И БОЈ НА ЧЕГРУ

Први српски устанак као револуција народа проистекла из борбе за голи опстанак а затим прерасла у национални покрет за обнову државе на свом историјском и етничком простору, сам по себи представља јединствен догађај у Европи XIX века. Упорни покушаји да се од пропасти српске државе у XV веку, ослањањем на спољну помоћ стекне слобода били су безуспешни. Тек када је народ, предвођен вођама које су из њега проистекле и које су са њим чинили нераскидиво јединство, устао и почео да брани свој живот и своју част, Србија је поново изникла из пепела историјског заборава.

У низу битака војеваних у Првом српском устанку, тешко се одредити за ону која је својом решавалачком снагом мењала ток историје. Ипак, Чегарски бој је можда највише аспеката утицао на ток и крај Устанка. Овај бој представља огољену сцену политичких, економских и војних односа у Србији тог доба.

Бој на Чегру се одиграо 31. маја 1809. године. Синђелић и његови јунаци су пали у неравноправном обрачуна, јуначки се носећи са својом судбином. Чегарски бој је, са једне стране, можда значио пораз и предсказање предстојећих туробних догађања. Са друге стране, овај бој представља морални подвиг, који је надахнуо генерације да се грчевито и до последњег атома снаге боре за свој и опстанак свог народа. Као такав подвиг, он никако не може бити пораз, већ само победа угњетеног над силом и завет генерацијама да постигну оно што они тог момента нису могли. Осiona османска власт је подигла и кулу од лобања, Ђеле-кулу, од глава мученика и праведника палих на Чегру. Ова кула је од симбола страхоте и варварства постала симбол воље за слободом.

Народни музеј у Нишу посвећује изложбу “Први српски устанак и бој на Чегру“ Стевану Синђелићу и другим, знаним и незнатим борцима за слободу, палим на Чегру и другим бојиштима. Аутор изложбе је желео да Чегарски бој стави у шири контекст Првог српског устанка, приказујући почетак, развој и опадање устанка са тежиштем на Чегарском боју као преломној тачки, као и да данашњим генерацијама, кроз аутентичне предмете и архивску грађу, представи морални кодекс, патриотизам, као и спремност на жртву и одрицање народа који се бори за своју слободу и част. У колективној свести народа остао је заувек неумрли лик Стевана Синђелића и његовог жртвовања за слободу. Бескомпромисни јунак је радије изабрао часну смрт него нечасно ропство. Такав какав је, са свим врлинама и манама јунака тог доба, послужио је као идеал многим уметницима али и обичним људима.

За припрему изложбе коришћени су данас доступни извори, настали записивањем сећања савременика, као и проучавањем домаћих и страних архива. Коришћењем оригиналних предмета, из тог доба, макета, мапа, као и графичких и електронских приказа испричана је прича о једној великој бици, њеним јунацима и њиховом месту у вртлогу догађања у које су свесно ушли.

Чегарски бој - њок и њоследице

На основу ратног плана за 1809. годину, јужни српски корпус је добио задатак да се усмери према Нишу. Тешко је на основу расположивих извора закључити стратегијски циљ овог маневра. По једнима, то је требало да буде главни правац напада са циљем заузимања Грделичке и Сићевачке клисуре. Стварањем одбрамбених положаја на овим природним препрекама знатно би се ојачао стратегијски положај устаника, уз истовремено пресецање веома важних комуникација, које иду правцима север - југ и исток - запад и укрштају се у Нишу. По другима, ово је био помоћни правац напада, на коме је циљ било везивање знатнијих турских снага и онемогућавање њиховог маневра на комуникацији исток - запад и угрожавање бокова руских снага на истоку, или Карађорђевићевих снага које су продирале према југозападу.

Тактика устаничке војске, слабо опремљене тешком артиљеријом, током целог тока Устанка заснивала се на вештом коришћењу терена, природних и вештачких препрека и брзом маневру снага. Освајање утврђених градова био је крупан залагај. Београд је непуне три године био под скоро свакодневном опсадом и заузет је на

препад. Други утврђени градови су се махом предавали после опсаде, уз обећања да ће турско становништво и посаде бити пропуштени (што није увек и било испоштовано). Неки градови, као Соко, лако су одолевали устаничкој војсци. Освајање утврђења је захтевало тешку артиљерију, инжињерце обучене за копање лагума за рушење зидова, чврст и дисциплинован опсадни обруч који не дозвољава дотур животних намирница, као и многобројне и добро наоружане трупе, спремне да брзо и енергично реагују на испаде из утврђења али и појаву непријатеља са спољне стране обруча.

Нишка тврђава је по својој величини била одмах иза београдске. Изграђена је у 18. веку, а њени, осам метара високи и три метра широки камени зидови, који су се протезали у дужини преко два километра, пружали су одличну заштиту њеној посади.¹⁾ Не можемо са сигурношћу тврдити колико се турских војника, маја 1809. године, налазило у тврђави. Савременик и учесник битке, Илија Ћоса, тврди да у тврђави није било пуно војске, да је утврђење било у лошем стању и да су браниоци били уплашени.²⁾ Главнина турске војске, која се налазила у Бугарској насупрот Руса, бројала је око 40.000 људи. Турски главни командант, велики везир Јусуф-паша, уочио је да га Руси не угрожавају и део војске је одвојио да ојача угрожени нишки гарнизон.³⁾ Поред њега, постепено су пристизале и друге турске снаге: Мустафа-паша Ђаковачки, Махмут-паша Призренски и Малић-Џинић паша Приштински, предводили су те снаге.⁴⁾ До почетка одлучујућег боја, у Нишу се прикупило од 30.000 до 35.000 Турака.⁵⁾

Српске снаге, ратним планом одређене за дејства на јужном војишту, извршиле су концентрацију на Делиграду. Карађорђе и Совјет одредили су за главног команданта на овом правцу Милоја Петровића - Трнавца, коме су потчинили дотадашњег команданта на овом правцу Петра Добрњца. Ова одлука је изазвала доста контроверзи, имајући у виду да је општеприхваћено мишљење да је Добрњац био далеко способнији командант. Поједини извори корен ове одлуке траже у добрим политичким односима Добрњца са руским конзулом Родофиникином, чиме се отворено декларисао као опозиција Карађорђу. Са друге стране, Милоје Петровић је био поверљиви пријатељ Младена Миловановића, управитеља Совјета и блиског Карађорђевог сарадника. Знајући да су војводе своју економску моћ, а тиме и политички утицај, црпеле из ратног плена, може се смисленим схватити Вуков навод да Младен Миловановић није хтео да Карађорђевог опонент освоји Ниш и тиме стекне знатну корист.⁶⁾ Поред тога, Вук наводи да је између Милоја и Петра дошло до личног сукоба, што је довело до раскола међу војводама и војском. Немамо разлога да не верујемо да су личне сујете дошле изнад општег циља. Ипак, треба нагласити да су се на Делиграду, којим је командовао Петар Добрњац,

у току марта 1809. године побунили устаници. По неким изворима то су били Ресавци Стевана Синђелића,⁷⁾ а по другим бећари Вујице Вулићевића.⁸⁾ Ову побуну угушио је енергичном акцијом Младен Миловановић и тиме практично спасао и Петра Добрњца и њему потчињене команданте. Имајући у виду да су ова дешавања вероватно имала негативан утицај на њихов ауторитет међу потчињеним војницима, можда се тиме може оправдати упућивање Милоја Петровића да преузме команду.

Процењује се да је српска војска имала око 12.000 војника, мада има и процена да је било и до 18.000 људи. Ова војска се састојала од пешадије и коњице, а располагала је са 13 топова. Милоје Петровић је из Београда повео један батаљон регуларне војске и бећаре. Главнину су чинили војници из Јагодинске, Ђупријске, Параћинске, дела Пожаревачке и Алексиначке нахије, као и Ресавци и Левчани.⁹⁾ Према Илији Ћоси, ова војска је стигла без борбе у непосредну близину Ниша 04. маја 1809. године (два дана пред Ђурђевдан). Одржан је ратни савет да би се донела одлука о даљим активностима. Савременици дају опречна мишљења о овом савету: Илија Ћоса тврди да је Милоје Петровић био за енергичну акцију и напад на тврђаву, а да је Петар Добрњац био против, због великог броја топова на нишкој тврђави. Милован Кукић, буљубаша Петра Добрњца, тврди супротно - Петар и хајдук Вељко су били за напад пре доласка нових турских снага, али нису послушани. Са данашње дистанце, без нових извора, тешко је утврдити где је истина. Непобитна чињеница је да је устаничка војска почела са уређењем положаја у рејону села Горњи и Доњи Матејевац и Каменица, што значи да је донета одлука да се не врши директни напад на град.

На помоћном правцу од Крушевца, преко Јастрепца ка Прокупљу, Пустој Реци и Лесковцу, нападале су снаге под вођством крушевачког кнеза Андреје.¹⁰⁾ Задатак ових снага је био да, побуњујући српски живаљ, штити десно крило главних снага и онемогућава ојачавање нишког гарнизона са запада.

Српске снаге код Ниша су, поред изградње шанчева, вршиле и испаде према граду и широј околини. Хајдук Вељко је са коњицом угрожавао комуникацију Ниш-Софија, продирући у Заплање, Белу Паланку и Лужницу. Извршен је напад и на сам град, али су устаници стигли само до Јагодин-мале, при чему су имали знатне губитке (66 погинулих) и већи број рањених.¹¹⁾

Турци су мањим нападима настојали да узнемиравају српску војску, не дозвољавајући јој одлучан напад, чиме су добијали на времену. Илија Ћоса наводи да су Турци први напад извршили три дана по доласку српских трупа.

Устаничка војска је извршила оперативни развој и изградила систем шанчева, ослоњених на доминантне природне објекте. Број шанчева који су изграђени, у изворима варира од шест до дванаест. Имајући у виду да Илија Ћоса тврди да је било шест шанчева, а исто је закључио и Јован Мишковић, који је разговарао са очевицима из Матејевца и имао прилику да види остатке шанчева, можемо сматрати да је српска војска изградила шест шанчева, по следећем:

- 1. шанац на брду Чегар, којим је командовао Стеван Синђелић, војвода ресавски; у њему су се налазили војници из Ресаве и делом из Алексиначке и Ражањске нахије;
- 2. шанац испод Белог врха у Горњем Матејевцу, у коме су били Петар Добрњац и Хајдук Вељко;
- 3. шанац испод Теменог врха, између Каменице и Горњег Матејевца, којим је командовао Илија Барјактаревић, војвода параћински;
- 4. шанац на Равништу код Каменице, у коме је био Милоје Петровић са регуларним батаљоном, муницијом и комором;
- 5. шанац испод Равништа према Доњем Матејевцу у којем су били бећари Милоја Петровића;
- 6. шанац на коси Репиште, којим је командовао Пауљ Матејић, војвода млавски.

Централни, најистуренији и највећи шанац био је на Чегру. Јован Мишковић је, имајући увид у остатке шанца, забележио да је шанац имао облик правоуганика са дужим странама (западна и источна) по 260 до 280 корака (око 200 м), и краћим странама (северна и јужна) по 50 до 60 корака (око 40 м). Утврђење је по средини било подељено стрелачким ровом.¹²⁾ Савременик и учесник битке Милован Кукић тврди да је шанац био ограђен врљикама и да је имао два улаза. Више извора наводи да се у шанцу налазило три хиљаде пешака са три топа. Стрелачко наоружање устаничке војске, у то време, чиниле су пушке занатске израде, првенствено намењене лову - такозване танчице, као и војничке мускете аустријског, пруског, руског и шведског порекла.¹³⁾ Ефикасан дOMET овог оружја био је до 300 корака (око 220 м) а најбољи резултати су се постизали на даљинама до 100 корака (75 м). Да би се постигла брзина и густина ватре довољна да заустави непријатеља, било је неопходно да у рову буду два реда стрелаца - док један стрелац нишани и пуца, други пуни пушку.¹⁴⁾ Поред пушака, устаници су располагали различитим моделима кубура као и хладним оружјем - сабљама и јатаганима. Нема расположивих података о артиљерији на шанцу, али су уобичајени калибри топова у српској војсци тог доба били три фунте (домета 400 м), шест фунти (домета 725 м) и хаубице од 25 фунти (домета 640 м).¹⁵⁾

Простим сабирањем димензија страница шанца на Чегру, долазимо до дужине од око 500 метара. Густина војника на грудобрану, у две линије, могла је да буде два војника на сваких 0,75 метара, из чега произлази да их је било око 1.400. Свакако се у шанцу налазила и резерва која је попуњавала места упражњена рађавањем или погибијом. Ту су биле и коморције које су доносиле барут и олова, као и посаде топова. Уобичајена устаничка тактика била је да се, услед малог домета оружја и оруђа и хроничног недостатка ратног материјала, брзом, концентрисаном, енергичном али краткотрајном ватром сломи напада моћ Турака и изазове конфузија, после чега је следио испад унапред припремљених снага из шанца. Вероватно је да је и Синђелић имао припремљену резерву за јуриш и контранапад. Сумирајући ове снаге, можемо закључити да је процена да је у шанцу на Чегру било од 2.000 до 2.500 људи, што се углавном поклапа са изворима. Према тврдњи Милована Кукића, у почетку су у шанцу били измешани војници из различитих нахија, али су на инсистирање Стевана Синђелића у њега постављени Ресавци, ојачани војницима Алексиначке и Ражањске нахије. Кукић ово тумачи Синђелићевом жељом да узме све заслуге за ослобођење Ниша. Ближи смо мишљењу да је потреба да се успостави чвршће командовање и дисциплина превагнула код одлуке да се Синђелићу повере снаге које су му уобичајено биле потчињене и у којима је имао изграђену командну хијерархију.

Хуршид-паша је повремено нападао српске положаје, испитујући им снаге и провоцирајући устаничку војску да троши невелике залихе муниције. Устаници су лако одбијали ове нападе, који вероватно нису имали решавајуће намере. Проток времена је ишао наруку Турцима. У писму написаном 17. маја 1809. године и упућеном Совјету, Милоје Петровић шаље извештај о стању код Ниша.¹⁶⁾ Он у свом писму упозорава Совјет да се већ три пута обраћао за помоћ у муницији и војсци али да није добио одговор. Поред тога, Турци су ојачали гарнизон, тако да се може десити да опколе устанике, који немају довољно муниције - у свакодневним борбама троши се и по 1.000 куршума. Милоје Петровић је уочио и две веома слабе тачке српске позиције. Прва је да је Делиград био скоро без војске и да су Турци, продором долином Јужне Мораве, могли лако да га освоје и тиме нанесу непоправљиву штету. Друга слаба тачка одбране било је турско угрожавање бока и позадине из правца Видина. Према наведеном писму, Милоје Петровић је у том правцу упутио Хајдук Вељка са војском. Имајући у виду да Милоје Петровић писмо упућује Совјету, односно Младену Миловановићу који му је поуздан и поверљив пријатељ, којем не мора да шаље преувеличане извештаје, можемо закључити да општа ситуација није била повољна.

Турци су, продирући од Видина или Пирота, угрозили Књажевац (Гургусовац у то доба) где се упутио Хајдук Вељко са својим коњаницима-бећарима и пешадијом из књажевачког (гургусовачког) и сврљишког краја, укупно око 800 људи.¹⁷⁾ Овај потез је разумљив из два разлога: Турци су преко Књажевца и Сокобање могли да угрозе позадину устаничке војске, пресеку комуникације и угрозе сам Делиград, а други разлог проистиче из састава војске коју је водио Хајдук Вељко. Вест да им Турци угрожавају завичај, сигурно је имала знатан утицај на њих. Два дана по његовом одласку, у истом правцу се упутио и Петар Добрњац са 600 коњаника и два топа.¹⁸⁾ У изворима се помињу различити разлози за ово цепање војске. По једнима, то је последица недисциплине Петра Добрњца и Хајдук Вељка, који нису хтели да се потчине Милоју Петровићу. По другима, то је био изнуђен тактички потез да би се спречило турско продирање. Тражећи логику у овом потезу, морамо се присетити да је Хајдук Вељко, све време боравка у рејону Ниша, вршио испаде и угрожавао комуникацију Ниш-Софија. Могуће је да је у Књажевцу наишао на знатне турске снаге, па му је Петар Добрњац прискочио у помоћ коњицом, која би се по успостављању повољне ситуације могла брзо вратити до Ниша. Да се радило о простом напуштању бојишта од стране Петра Добрњца, велика вероватноћа је да би за њим пошао и његов дугогодишњи саборац Стеван Синђелић, чиме би Милоје Петровић био доведен у безизлазну ситуацију.

Одласком Хајдук Вељка и Петра Добрњца према Књажевцу, практично је ослабљено лево крило српских положаја. Шанац на Чегру је изгубио заштиту са југоисточне стране, а пут од Доње Врежине, дуж Каменичке реке према Чегру, био је отворен.

Око тачног датума када је отпочео одлучни и решавајући бој постоји више података. Ипак, као најпоузданије, можемо узети тврђење Илије Ћосе да је то било "...у среду по Светој тројици", а то је 31. мај 1809. године.¹⁹⁾ По његовом причању бој је овако текао:

"...упарадише се коњици турски, прво бели, па за њима зелени, за овим алатасти, па доратасти, па најпосле црни, а пред првиј ред истераше 2 топа коњичка; па кад дову свршише, они избацише два топа те полако приближише се к шанцу чегарском. Одавде, из шанца, оспесе један плотун па се претрже, а Турчин онда преко шанца, који је био без коља и врљика; што није имало горе на близу, па стадоше севати сабљама и сећи. Срби држали су се јуначки, секли су ножевима и тукли кундацима Турке од јутра до иђиндије и нападају готово сви... Други Срби у осталим шанцевима, кад видише, како прође онај шанац, и како Турци секу Србе, поплаше се, па нико од војвода незмеде да с војском у помоћ притрчи кнезу Стевану, но стадоше измицати и бежати..."

Из извора је јасно да је бој започео рано ујутро и да је трајао до касног поподнева.²⁰⁾ Стеван Синђелић и његови војници су одбили пет турских напада.²¹⁾ Главни правац турског напада био је са југозапада од Преволца и Виника, а помоћни са југоистока, од Д. Врежине према Доњем Матејевцу и Чегру. Према наводима из документа написаног непосредно после битке²²⁾, Турци су напали три српска логора и жестоко се тукли са Стеваном Синђелићем. Знајући распоред шанчева, можемо претпоставити да су Турци заузели шанац Петра Добрњца на левом крилу и да су те снаге окренули делом према шанцу на Чегру, а делом ка шанцу Милојевих бећара, чиме су заштитили свој бок. Према наводима из истог документа, епископ нишки Макарије I је дан пре напада дојавио време и место напада али га Милоје Петровић није схватио озбиљно. Имајући у виду напред наведене податке о домету тадашњег оружја и оруђа, као и међусобна растојања између српских шанчева²³⁾, можемо закључити да није било могуће покривање међупростора синхронизованом ватром. Маневарска компонента (коњица), која је могла да брзо и ефикасно затвори ове међупросторе и тако заштити Чегар, отишла је према Књажевцу. С обзиром да су Турци имали довољно времена да уоче ове слабости српских положаја, а да је бројчана надмоћ била на њиховој страни, било је само питање времена када ће ова своја преимућства искористити. Хуршид-паша је својим концентрисаним снагама напао појединачне српске снаге, чијим разбијањем постиже стратегијски циљ - уклањање опасности по Ниш.

Са данашње дистанце, без обзира на сликовите изјаве очевидаца и каснијих хроничара, тешко је верно реконструисати саму битку. Чињеница је да су надмоћне турске снаге, а посебно коњица, током готово целог дана нападале шанац Стевана Синђелића. Коначно, велика сила је надвладала и Турци су преко мртвих тела својих сабораца упали у шанац, где је настала борба прса у прса. Бројчано надмоћни, Турци су започели ужасни покољ. Позиви у помоћ и очајни крици нису покренули остале српске снаге у помоћ. Иако савременици и учесници боја, Илија Ђоса и Петар Кукућ, не потврђују да је дошло до експлозије, на основу изјава становника Каменице и Матејевца, као и Вуковог сведочења о разговору са сеизом Стевана Синђелића²⁴⁾, који је бој преживео, можемо тврдити да је Стеван Синђелић дигао у ваздух шанац и тако у смрт одвео малобројне, до тог момента преживеле Србе, и множину Турака који су били напунили шанац. Јован Мишковић такође тврди да се лично уверио да се на месту где се налазила барутана виде остаци костију и гараж.²⁵⁾ Овим својим потезом Синђелић се подигао међу највеће хероје српства и стао раме уз раме са кнезом Лазаром, Милошем Обилићем и осталим косовским јунацима.

Овакав Синђелићев крај оставио је страшан утисак на преосталу српску војску. Морал је пољуљан и почело је повлачење. Извори се не слажу да ли је до повлачења дошло одмах или касније, у току ноћи. Сви се слажу да су Турци, по окончању борби на Чегру, наставили да гоне српске снаге и при томе су многе убили, а заробили су око 400 људи. Ови заробљени су спроведени у нишку тврђаву и касније пуштени. Немамо поузданих податка колико је Срба остало на бојишту. Мишковић у наведеном делу процењује губитке на 2 до 3.000 људи, три топа и знатан ратни материјал. Вук каже да је погинуло око 3.000 људи. И остали извори процењују укупне жртве на око 3.000 људи. Остатак српске војске под Милојем Петровићем повукао се ка Делиграду, где је успоставио одбрану.

Турски губици су такође, били знатни. О томе сведочи чињеница да нису предузели енергично гоњење пољуљане српске војске, већ су се опорављали неколико недеља, када су почели са опсадом Делиграда који су заузели тек крајем августа 1809. године. Баталака наводи да је погинуло око 6.000 хиљада Турака.²⁶⁾ Неки аутори сматрају да су турски губици били и већи од 10.000 људи, што је, имајући у виду да је целокупна војска бројала око 30.000 људи и каснију офанзивну моћ те исте војске, вероватно преувеличано.

Хуршид-паша је наредио да се погинулим српским јунацима одсеку главе. Са лобања је одрана кожа, испуњена памуком и послата у Истанбул као потврда велике победе. Од лобања је направљен страшни споменик турског варварства - Ћеле-кула. Ова ужасна кула од лобања, изграђена од креча и малтера у који су узидане лобање, постављена је поред цариградског друма, источно од Ниша. Четвороугаоног је облика и висине око 3 метра. У њу су биле узидане 952 главе, које су постепено нестајале из куле. Идеја Хуршид-паше да за сва времена заплаши рају и да им уништи сваку жељу за отпором, временом се окренула у своју супротност. Ћеле-кула је постала симбол слободе и спремности да се за ту слободу плати највиша цена.

Узроци српског пораза на Каменици су веома комплексни и тешко их је разумети без схватања ширег контекста Устанка, као и међународних односа тог доба. Народно предање, свакако под утицајем епског наслеђа Косова, морало је да нађе кривца у неслагању и неспособности стрешина као и њиховој издаји и поткупљивости. Милоје Петровић је представљен као арогантни скоројевић, слабог карактера и одлучности, који није био у стању да предузме потребне кораке да се освоји Ниш. Поред тога, оптужили су га да је примио мито од Турака да изда Синђелића ("лубеница пуна златника"). Петар Добрњац је, са друге стране, оптуживан да је он издао Милоја Петровића, што је наводно признао на самрти. Све ове наводе треба узимати са знатном резервом и посматрати их у контексту времена

када су првобитно записани. Не смемо заборавити да су током целог XIX века у Србији трајале династичке борбе између Карађорђевића и Обреновића, па су и кроз ту призму формиран ставови о појединим учесницима Устанка.

Главне узроке пораза можемо на стратегијском плану тражити у некоординисаној српско-руској акцији. Срби су предузели офанзивне акције пре него што је руска војска прешла Дунав. Директна последица била је да су Турци, уочивши руску неактивност, били у стању да упуте знатне снаге према Нишу, чиме су постигли решавајућу бројчану премоћ. На оперативном плану узрок пораза се може тражити у нејасно дефинисаном циљу јужног српског корпуса, чији команданти нису били начисто да ли да изводе офанзивна или дефанзивна дејства. На тактичком плану учињен је низ грешака које су имале стратегијске последице. За команданта је постављен Милоје Петровић, који није имао довољно ауторитета нити војничког умећа. Није искоришћен ефекат изненађења, после чега су Турци знатно ојачали своје снаге. Српске снаге су додатно ослабљене одласком дела јединица према Књажевцу. У току самог боја није испољена иницијатива да се нападну изложени турски бокови са осталих српских положаја. Овом низу треба додати и могући недостатак муниције, потребне за одлучније поступање.

Каменички пораз довео је до значајних последица по Устанак. Обустављене су операције на свим осталим правцима, а Турци су продрли долином Мораве. О озбиљности ситуације говори чињеница да је руски изасланик Родофиникин побегао из Београда. Карађорђе је уз надљудске напоре својих војника успео да успори ову офанзиву. Да се није активирала руска војска према Турцима на Дунаву, што је натерало Хуршид -пашу на повлачење, сам Београд би био угрожен, а тиме и цео Устанак.

Каменичка битка је оставила последице и на даљи ток Устанка. До његовог краха, без обзира на неколико победа извојеваних самостално или у садејству са Русима, Српска војска није више била у стању да предузима амбициозне офанзивне акције. Тиме је Устанак изгубио на моментуму, који се одразио на унутрашњополитичке и војне прилике, и на крају довео до краха.

Херојски подвиг Стевана Синђелића и његових неумрлих јунака постао је симбол славног жртвовања за узвишене идеале слободе и правде. Народна традиција као и књижевност опевали су га и учинили бесмртним његово дело. Слаби, неодлучни, кукавице, завидљивци, бегунци, после Каменичког боја наставили су свој физички живот. Синђелић за тај живот није марио, већ се подигао изнад њега и тако заувек остао жив.

Текст је преузет из приређеног каталога за изложбу “Први српски устанак и бој на Чеџру”, Народног музеја у Нишу, која је организована поводом 200 година боја на Чеџру, маја 2009. године.

- 1) Борислав Андрејевић, *Нишка пврђава*, “Нишки зборник“, бр. 15, Ниш 1985, стр. 168.
- 2) Слободан Стојадиновић, *Бој на Чеџру*, Градина, 1985, стр. 45-46.
- 3) Стојан Новаковић, *Васкрс државе српске*, Просвета, Београд, 1954, стр. 127.
- 4) Јован Мишковић, *Из рајновања Срба са Турцима*, Ратник, Београд, 1882.
- 5) Добривоје Јовановић, *Јајинска, Ђуријска и Параћинска нахија у Првом српском устанку*, “Корени II”, Јагодина 2004, стр. 61.
- 6) В. С. Караџић, *Први и други српски устанак*, Просвета, Београд, 1947, стр. 161.
- 7) Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка I*, Слово љубве, Београд, 1979, стр. 455-457.
- 8) Т. Ж. Илић, *Грађа из земунских архива - Извори за историју Првог српског устанка*, књига II - 1809, Београд 1961, стр. 102-103.
- 9) Јован Мишковић, *Каменички бој*, “Годишњица Чупићева“, Београд, 1904.
- 10) Владимир Стојанчевић, *Народни покрети у нишком крају 1809. године*, “Зборник Народног Музеја Ниш бр. 5“, Ниш 1989, стр. 16-17.
- 11) *Грађа из земунских архива о Првом српском устанку 1804-1813. год*, књига II, бр. 94, стр. 169.
- 12) Јован Мишковић, *Каменички бој*, “Годишњица Чупићева“, Београд, 1904.
- 13) Група аутора, *Делиград, од Устанка ка независности*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2007, стр. 63.
- 14) ибид, 63
- 15) ибид, 64
- 16) Владан Ђорђевић, *Отаџбина*, “Богишићеве збирке“, књига XXII, свеска 125, Београд, 1892, стр. 22-23
- 17) Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка II*, Слово љубве, Београд, 1979, стр. 566
- 18) ибид
- 19) Јован Мишковић, *Каменички бој*, “Годишњица Чупићева“, Београд, 1904.
- 20) Икндија је поподневна молитва.
- 21) Жив. Ј. Ранковић, *Каменички бој*, Ниш 1927, стр. 25
- 22) Борислав Андрејевић, *Један извор о Чеџарској бици из 1809. године*, “Градина“ 7-9, Ниш 1971, стр. 111-112.
- 23) Попадика-Чегар, око 1.200 м; Репиште-Чегар, око 1.700 м; Равниште-Чегар, око 1.300 м; шанац Хајдук Велка-Чегар, око 2.100 м
- 24) *Први и Други српски устанак*, 162
- 25) Јован Мишковић, *Из рајновања Срба са Турцима*, “Ратник“, Београд 1882.
- 26) Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка II*, Слово љубве, Београд, 1979, стр. 567.